

דעת הגר"א על לימוד סודות התורה

בענין נחיצות לימוד סודות התורה, עיין במפתח הנושאים, ערך "סודות התורה", וכן בסוף שער ז', "דרך בלימוד תורה". כאן באנו להבהיר כמה נושאים הנתונים בויכוח בין חכמי התורה.

א. כשלומדים סודות ספרי זהר ואריז"ל האם יש לחפש בהם "נמשל" או לא.

מחלוקת של שיטת "לשם שבו ואחלמה" נגד שיטת רמח"ל

ונתחיל בדעה השוללת. מהגדולים בקבלה בתקופה האחרונה היה הרב שלמה עלישיב זצ"ל, מחבר סדרת הספרים העצומים "לשם שבו ואחלמה". וכך הוא כותב בספר הדע"ה, ח"א דף 113: "והנני אומר כי הנה הגם שספרי הרמח"ל ז"ל הם יקרים למאד ויש בהם רוב פנינים... הגם שלא זכיתי ללמוד את ספריו ולא הסתכלתי בהם אלא מעט מן המעט, עכ"ז דליתי מהם איזה יסודות הנוגע לעיקרי החכמה. עכ"ז הנני אומר שכל מה שהרכיב הרמח"ל את דברי הזוה"ק והאריז"ל במחזות הנבואה והעמים עליהם מראות ודמיונות, הנה אין דעתי נוחה מזה כלל, כי לא השתמט שום אחד מהראשונים והאחרונים לומר כזה, ואין דברי הזוה"ק והאריז"ל סובלים דבריו בזה כלל... ובכל דברי הזוה"ק ורע"מ ותיקונים ותז"ח לא אמר בשום אחד שהם רק מראה ודמיון ע"ד מראות הנביאים, אלא שהם מציאות גמורים אמתיים ומקוימים לעולמי עד. .. וביותר בחלה נפשי מדברי איזה מקובלים בדורנו לסבב את כל הלימוד ותורת קדש קדשים הזה ע"פ דרכי רמח"ל עד שלקחו סתרי עליונים ומכנים אותם בסיכובי תהלכות ההנהגה בעוה"ז... והוא מדרך החוקרים המתפלספים". עכ"ל [וכן המשיך שם בדף 115, ובספרו "חלק הביאורים" על עץ חיים, הקדמה לענף ב', דף ג' באריכות] ונלע"ד שמא כוונתו ל"פתחי שערים" של רבי יצחק אייזק חבר.

כלומר, מה שרמח"ל בקש להבין את הנמשל, נחשב לבעל "לשם" למיותר ואף למעות גמורה. כי הדברים הם פשוטים כמשמעם, "מציאות גמורים". בשיטה זו הולכים הרבה מקובלים מעדות המזרח, משיבת בית אל [הרב הדאיה] ועוד, עיין ספרו של הרב יעקב משה הלל שליט"א, ראש ישיבת "אהבת שלום" בספרו "אהבת שלום" [עמ' נג ואילך, ובמיוחד עמ' סד]. ועיין "ספר הברית" [הרב פנחס אליהו, בן דורו של הגר"א] ח"א מאמר שני המאורות פ"ד, וכן ח"ב מאמר י"ה פ"ה, הקובע כי שניהם נכונים, יש גם נמשל, ויש אמיתיות למשל בפני עצמו.

דברי הרמח"ל על ההכרח לחפש את הנמשל הובא במהדורת הרב פרידלנדר ל"דעת תבונות", עמ' רלט, וכך בביקורת שכתב רמח"ל ("ילקוט ידיעת האמת" ח"ב דף שו; שיערי רמח"ל, עמ' ל"ו, הקדמה לממר הויכוח): "כי הבנת הדברים בכללם סתום וחתום מאד, כי הוא [האריז"ל] סתם הדברים הרבה ולא רצה לפרש בכתב, ונולד מזה שהקוראים בדבריו לקחו אותם על פשטותם ושטחיותם, ואין זו הבנה כלל. כי נוכל לומר שאין בידינו אלא שמות ענינים שצריך לזכור אותם כמפתח של ספרים. כי כאשר ידענו שיש כך וכך ספירות, ושיש כו"כ פרצופים, ושיש כו"כ עולמות, ושהם מתלכשים זה בזה, ושיש כו"כ עליות וירידות, ואין אנו יודעים מה הכוונה בכל

הדברים האלה ומה ענינם, נמצא שאין זו ידיעה כלל אלא זכרון של גירסא אך בלי שום סברא... ונמצאת החכמה כיום הזה מבולבלת ביד לומדיה, ומעטים הם היוורדים לעומקם של דברים, ויופי החכמה אינם רואים כלל עכ"ל.

ועיין דבריו ב"שערי רמח"ל" [ההדיר הרב פרידלנדר] בדף ת"ד "שלוש ידיעות.

"א'. היא הידיעה השטחית שהמאציל ברא את העולם כדי לתת מקום לתוארים.

הב'. שהמאציל ברא את העולם כדי להיטיב לנבראים הטבה שלמה... ומי שלא הגיע לידיעה זו נקרא שלא הבין כלום.

וג'. ידיעה נפלאה מאד, שהמאציל רצה לגלות יחודו... ועל כל פנים כל קללה תיהפך לברכה וכל רע יחזור לטוב... והוא באמת עיקר אמונתו של ישראל. ולהגיע לזאת הידיעה צריך יגיעה רבה. ומי שהגיע הוא המבין כל עניני החכמה בעומק גדול. אך מי שלא הגיע לפחות לשניה, ודאי לא הבין כלום" עכ"ל"ק. הרי מכאן שהגירסא והשינון של הכתוב בזהר ואריז"ל בלי החקר הזה לחפש משמעות מובנת לנו, עוד לא נקראת הכנה בסתרי תורה. [וכבר העירו שגם רש"י מזכיר שיש לדברי אריז"ל פנימיות, ושאלין הדברים כפשוטם. הגהתו לעץ חיים, שער לד, פ"ב כלל ה'. אבל הוא לא ביאר כיצד הוא מבין הנמשל. ובעצם, גם רמח"ל הזכיר רק פרטי - נמשל בודדים מאד, ועיקר ההבנה תתפתח כנראה ככל שהאדם הוגה ומעיין בכל המון התורה כולה].

והנה מצאנו ראינו כי גם רמ"ק מסביר שכל עניני הקבלה הם משל למשהו עמוק יותר. כך דבריו ב"אור נערב" ח"א פרק ה' וח"ג פ"א. וכן "שיעור קומה", קטע י"ח, וקטע ג"ח "טעם למשלים". ובכן יש בימינו מחלוקת גדולה בין הגמשיכים אחרי רמח"ל לגמשיכים אחרי בעל "לשם שבו ואחלמה" [שהם לכאורה הרוב מהעוסקים בזמננו בקבלה, במיוחד אלו שמעדות המזרח].

אמנם, אין להכחיש כי גם דעת הגר"א הוא כמו רמח"ל, שיש ללימודי קבלה "נמשל". כך מבואר באגרתו של הרב אברהם שמחה [בן אחיו של הגר"ח ולווי"ן, שההדיר הרב חיים פרידלנדר במהדורתו של "דעת תבונות" לרמח"ל, עמ' רלו]. שם הוא מעיד בשם דודו שהגר"א אמר שהרמח"ל ידע את הנמשל, וכן גם הוא הגר"א עצמו יודע את הנמשל. כן מבואר ג"כ ב"ליקוטי הגר"א" שנדפסו בסוף "ספרא דצניעותא", במיוחד ד"ה ענין רחל ולאה וכן בסוף 74 שם "דרך משל", בתיקו"ז דף 14 ובתיקו"ח דף ג'. וכן כתב תלמידו הגר"ח ולווי"ן שבודאי הוא היודע מה היא שיטת רבו, ב"נפש החיים" (ג/ז) שכל דברי זהר ואריז"ל הם משל. (עיין "הגאון החסיד" דף קמ הערה 11). ובסוף ספר "מגן וצינה" לרי"א חבר, שההדיר הרב חיים פרידלנדר בשנת תשמ"ה, מובא הספר עליו בשם "נפש נקי" (דף ו') המספר כי בגיל 14 [שנת תקס"ג] מסר לו רמ"מ משקלוב מפתחות חכמת ח"ן [כלומר חמש שנים אחרי פטירת הגר"א]. וממנו למד לחפש את הנמשל. כדברי תלמידו של רי"א, הרב יצחק כהנא [בעל "תולדות יצחק" על פירוש גר"א לספר יצירה] שכל דברי אריז"ל הם משל, ולגר"א ניתנה רשות לגלות בעולם הנמשל, בדרך רמו שהוא צד פשוטו של הסוד" (הקדמת הרב פרידלנדר לספר שם, דף ו').

ואמנם בעל "לשם שבו ואחלמה" (ספר הביאורים, דרושי עגולים, הקדמה לענף ב', סוף אות ה') חולק על הג"ל וסבור "ומה שנמצא בשם הגר"א ז"ל בליקוטיו בסוף ספר"צ (דף 75 בענין הצמצום)... הנה באמת ג"ל לעיקר שכל הליקוט שם אינו מדברי הגר"א אלא הוא מאיזה תלמיד אשר לא נודע לנו

מי הוא "עכ"ל. אבל זה נגד כל החכמים שהוזכרו בקטע הנ"ל. ויש להשיב על דבריו כדלהלן:
 [א] הרי דברי הגר"א במאות מקומות מפרשים לנו "נמשל". לדוגמא, בתקו"ז דף 89 בענין טיפת
 החסדים [בסוף ד"ה קשתותיהן] כותב: "והענין הוא כי בזה"ו שאין אהבה שלנו לבורא גדולה
 כ"כ". ולפי שיטת ה"לשם" לא היה לו לומר כך.

[ב] ועוד, מי הוא אותו תלמיד שהיה מוסיף דברים על דברי הגר"א בספר"צ? הרי הוא חתום שם
 לפעמים: רמ"ש, ר' משה שלמה ממאלאצין, עליו הביא "הגאון החסיד" (עמ' ער"ה, רפט) דברי בני
 הגר"א עליו: "חיבה יתרה נודעת לו [מאת הגר"א]... וכל דבר הקשה לו בכתבי האר"י הסביר לו
 פנים". ועליו כתב "חיי אדם" בהסכמתו לספרו של בנו "כבוד יו"ט": "והיה גדול בחכמת האמת
 עד שמחותני מרנא ורננא הגאון החסיד ר"א ז"ל העיד שראוי למסור לו סתרי תורה". וכיון שכן,
 ודאי הוא שידע דעתו של הגר"א בענין נמשל ולא היה מביא ח"ו ליקוט בסוף ספר"צ"ג [המתימר
 להיות ממה ששמע ממנו בעיני ספר"צ"ג] שלא כדעת הגר"א.

ובאמת, זהו הדרה של תורה שהיא תתן לנו מעמקים, רוכדים עמוקים של הבנת המציאות.
 האדם הוא אדם במה שיש לו הכרה שכלית, ואין המצוה של לימוד קבלה גירסא ושינון. ואביא
 כאן דוגמא מן דברי הגר"א להבנת עומק החיים והמצוות, ע"י ההבנה בסתרי תורה. הנה בספר
 רות כתוב על יציאת אלימלך ואשתו מא"י בגלל שהיו צרי עין מלתמוך בעניים (כמבואר בב"ב צא:).
 וכתב הגר"א בעצם כתי"ק: "ידוע שיש ב' בחינות, חסד ודין, והם הנקראים הויה ושדי. כי מצד
 החסד להיטיב תמיד בלי הפסק, ואף לשאינו הגון. ועל דרך זה ה' היה הוה ויהיה ומהוה הכל, כי
 שמותיו על שם פעולותיו, ופעולותיו נמשך מעצמותו. וכשם שהוא ית' בלי תחלה ותכלה, כן
 חפצו ורצונו להיטיב לברואיו ולפעול פעולותיו עד בלי די. וזה שמו "יהוה". ובחינת דין הוא שלא
 להתפשט ולהשפיע כל כך לברואיו, אלא בשיעור, וזהו שם "שדי", שאמר לעולמו די, ונתן גבול
 לעולמו שלא יתגדל שטחה יותר".

[וממשיך שם] "וכן צריך להיות באדם השתי בחינות הללו, חסד ודין. היינו לדרכי ה'
 להשתמש במדת החסד לעלות מעלה מעלה עד בלי שיעור ולהיות אך עסוק בתורה ועבודה.
 ובעיני הגוף במאכלו וכל עניניו תנהג במדת הדין, ולא למלאות תאוותיו. ועל דרך זה הענין
 במזוזה, "יהוה" מלגאן, "שדי" מלבר. ור"ל שבעיני הנשמה הפנימיות שיושבים בחדרי הנשמה
 צריך להתנהג במדת החסד, ויום ולילה לא ישבותו לעסוק בתורת ה' כדי למלאות תשוקתה.
 ולענין תאות הגוף החיצוני צריך לצמצם ולהתנהג במדת הדין כנ"ל. וכי מצמצם תאות גופו הוא
 מגביר עליו כח החסד לנשמתו להתקרב ליוצרה ית', כי בלתי זה אי אפשר להשיג תשוקת נפשו
 הפנימיות, אם לא בהכנעת גופו החיצון. וכן להיפך ח"ו, כשנותן מקום למלאות תאוותיו הגופניות,
 מגביר עליו כח הדין עד שלא תוכל נשמתו לעלות למדרגתה.

"ועל ידי החסד שעושה עם נשמתו, זוכה ומזכה את הרבים שיאצל מאתו ית' חסדו
 להשפיע על ברואיו ולהיטיב להם בכל מידי דמיטב... כי עיקר מדת החסד הנמשך מאתו ית' הוא
 מהחסד שעושה אדם למטה כנ"ל, וצד הרע היה להם [אלימלך ובניו] מה שלא חמלו על העניים,
 כי כל מה שנותן ה' לזה [האדם] יותר מזה [מחברו] הוא כדי שירחם על חברו ויהנהו מנכסיו.
 וכיון שלא עשו זאת, גברה בזה עליהם מדת הדין ולא השפיע ג"כ מטובו עליהם. מיד "ויהי רעב
 בארץ". עכ"ל הגר"א בתחילת ספר רות.

והנה אנו רואים מכאן דוגמא מצוינת של הבנת המאורעות על פי הכנה בסתרי תורה. קודם כל, יש כאן הסבר של ההתמודדות באדם בין גוף ונשמה. נוסף על כך, יש כאן הסבר ב' שמות קודש "יהוה" "שדי" ומה מהות אותן האותיות המסוימות ופעולתן על החיים. אח"כ יש הסבר של קשר האדם עם שאר הברואים, בני אדם אחרים. נוסף על כך, יש כאן ביאור ששכר ועונש מלמעלה הם רק משקפים וגומלים לאדם בדיוק באותה מדה בה הוא נהג, לטובה ולרעה, ושהאדם קובע לעצמו מה עתידו וגורלו. חוץ מזה יש כאן הסבר של ב' שמות הכתובים במזוזה. ובכן, ודאי האדם המבין את אחריות מעשיו, ולפי יסודות עמוקים של תפקיד המצוות והעבירות, הרי זהו עומק ההבנה הסודית [איש איש לפי עומק הכרתו, ולפי רמתו התורנית]. גם קיום תורה ומצוות משתנה לחלוטין כאשר האדם מבין את הקשר הפנימי לכל שאר מערכות ההשגחה העליונה. על ידי זה שכלו של אדם וכל נשמתיותו מעורבת במעשי ידיו במצוות ופעילות החיים. כל פרט ופרט בדיני המצוה מקבלים משמעות עמוקה. [לדוגמא, ברכת "תקע בשופר גדול" היא על העלאת הניצוצות שנתפזרו, והיא בעצם תקנה לשו"ל. אבל פשוטו הוא על קיבוץ גלויות ישראל למקומם. כמה נפלא הדבר כאשר האדם מבין שאינם ב' פירושים נפרדים, אלא שקיבוץ נדחי ישראל למטרתם, היא היא התיקון של האיש הפרטי שנכשל בפזונו ללא מטרה. ולא שזהו "כל" הנמשל, כי אי אפשר לבאר בכתב את כל הנמשל והוא "באובנתא דליבא תליא" וכפי שירבה האדם בלימוד תורה, וכפי זיכוכו ביראת ה' ואהבתו כך יבין יותר. ורמח"ל הורה לנו צעד אחד בכיוון הנכון של ההבנה. רמח"ל כתב הרבה על כך ב"דעת תבונות", ב"אדיר במרום" בביאור של הרבה מצוות, והגר"א בביאורו לתיקון, וכן דברי רבי יצחק אייזיק חבר ב"פתחי שערים", והרב גפתלי הערץ הלוי בביאורו לסידור הגר"א. הרי זה מה שכתב רש"י (שבת קכ.) "טעמי תורה המסותרין". ודברים אלו הם "מים שאין להם סוף". הנה הרב אברהם בנו של הגר"א כותב בהקדמתו ל"שנות אליהו" על זרעים כי אביו תקן כל הגירסאות גם ע"פ נגלה וגם ע"פ נסתר. וב"כ מהר"י שקלוב על מה שהגר"א שינה בטהרות, שזה היה תואם את הסוד. פשיטא לי שזה מדובר גם על הנמשל שבהלכות ההן. [ואמר לי מו"ר הרב שמואל דביר, כי מה שהאריז"ל בסוף הקדמתו לספר 'עץ חיים' משבח כל כך את לימודי רמב"ן על התורה, אין הכוונה בלבד לאיפה שרמב"ן מדבר בסגנון של ח"ן והם מעט מאד בכל הספר, אלא הכוונה לדברים שמפרש בפשוטו של מקרא, לאורך כל הספר, הם כולם נאמרו בנמשל של סודות מה שהיה בידי הרמב"ן].

ב. יש שיטת המצמצמים, ללמוד רק באריז"ל ורש"ש [הרב שלום שרעבי], ויש המרחיבים ללמוד בעשרות ספרי קבלה נוספים של חכמי הדורות

רואים עוד חידוש בגישתו של הגר"א לסתרי תורה. הרי רש"ש זצ"ל הזהיר לא ללמוד בשום ספרי קבלה חוץ מן שמונה שערים לאריז"ל: "עדי בשמים כי כל עסקי ולימודי אינו אלא בדברי האריז"ל ותלמידו מהרח"ו, לבדם ובלעדם אין לי עסק בשום ספר מספרי המקובלים ראשונים ואחרונים, ואפילו בדברי שאר תלמידי האריז"ל לא למדתי, וכשיזדמן לפני דבר מדבריהם, אני מדלגו. על כן, איני כמוהיר אלא כמוזכיר, למען ה' אל יהי לכם מגע יד בדבריהם" [נהר שלום, דף לד ובדפו"ח דף קמ, ושם התריע לא ללמוד "חמדת ימים", "משנת חסידים", "מקדש מלך"]. וכך העתיק חיד"א ב"שם הגדולים" אזהרה כזו, ערך מהר"ר חיים ויטאל, וערך עמק המלך. כלומר, יש כאן גישה מצמצמת שלא לעסוק בכתבי כל המקובלים שבתקופה אחרי הרמב"ן ועד לאריז"ל [כדלהלן] וכל שכן שאין לעיין במקובלים שהיו אחרי האריז"ל, והם חדשו דברים מה שלא נמצא כתוב במפורש בכתבי האריז"ל.

דומני ששורש גישת הרש"ש הוא בדברי רבי חיים ויטאל בהקדמתו ל"עץ חיים" (דפו"ח דף יט) "והנה כל ספרי המקובלים האחרונים שהיו אחרי הרמב"ן אל תקרב אליהם... כי דבריהם [רק] בשכל אנושי... "עכ"ל. ידוע שספרי מהרח"ו לא הגיעו לאירופה מחמת חרם שהחרימו ביניהם חכמי צפת אחרי מותו שלא להוציא הכתבים לחו"ל למשך מאה שנה. ובכן, גם רמח"ל וגם הגר"א לא ראו "שמונה השערים", וידעתם בחכמה היא משאר כתבים שהוברחו לחו"ל ויצאו בחפזה ובשיבושים [עיי'ן "שם הגדולים" לחיד"א, מערכת ספרים, קונטרס אחרון, ערך 'קבלה' מה שזעק על כך]. בכל אופן, חכמי אשכנז עסקו בספרים רבים של מקובלים אחרים: רמ"ק, עמק המלך, רמ"ע מפאנו, ספרי ר' נתן שפירא מא"י, מגלה עמוקות, ועוד ועוד. כלומר שיטתם היא של הרחבה, וקבלו בסבר פנים יפות כל חכם וחכם שעסק בפנימיות, אפילו חידש דברים מה שלא נשמע מפי הארז"ל.

והנה הגר"א אומר כמה וכמה דברים שלא כארז"ל, ועל זה כתב הגר"ח ולוין בהקדמתו לספרא דצניעותא [ד"ה גם על דברת מרן] שאם לא נוכל לתאם ביניהם, נדע שהם ב' מלאכים ברקיע, ואלו ואלו דברי אלקים חיים. והנה ב"אור יהל" על בראשית סה. דף 48 כותב הגר"א: "עתה עת דודים לגלות לך הענין על בוריו, ואע"פ שסותר כל הדברים למה שאמר [ארז"ל] ב"עץ חיים", כולם אמתיים, ורק שכמה בחינות הם, והמשכיל יבין מעצמו".

נוסף על כך, הגר"א אף עודד ואישר את הלימוד בספרים של מקובלים אחרים. הנה בעל "לשם" כתב בכרך "הקדמות ושערים", מחלקה הנקראת "שער הפונה קדים", שם ריכוז הלימודים בעניני "עולם התורה" מהספרים האחרים, בו בזמן שמהרח"ו ערך את עיקרי כתבי הארז"ל מ"עולם התיקון" ואילך. הרב עלישיב מונה שמותייהם (בעמ' 118) והם מר' ישראל סרוק, וספר עמק המלך, ומאמר אדם דאצילות שהובא ב"ויקהל משה", רמ"ע מפאנו, ספר שערי גן עדן, מקדש מלך ועוד. ומהו ההסבר לכך שכאן בעל "לשם" אינו מציית לאזהרת רש"ש? אלא בסוף מהדורת "ספרא דצניעותא" שיצאה עם הערותיו [שנת תש"ל] מובא מכתבו [שהמהדירים משום מה קטעוהו, אבל יש לי ב"ה הנוסח של כל המשך המכתב], שם כותב שהגר"א אמר על ספר "עמק המלך" שהוא ספר חשוב מאד. ועוד הוא מביא לפחות שבעה מקומות שהגר"א חולק על הארז"ל. ומכאן כי גם הגר"א עצמו למד בספרי שאר המקובלים. ובליקוטים שבסוף ספרא דצניעותא (דף 74) מביא הגר"א מהרמ"ק. וכן הוא מזכיר רמ"ז [רבי משה זכותא] יהל אור ויקרא דף קנט. בנרפס דף 34. וכן "משנת חסידים" (שם, פנחס רנו: דף 60 בנרפס)

עוד יש להודיע, כי הגר"ח [בתחילת הקדמתו הנ"ל] מציין כי דברי הארז"ל "אינם אלא דרושים כפי חכמתו הגדולה והנוראה" ופרשו דבריו שהגר"א פירש דברי זהר בצורה פשטנית יותר [תולדות יצחק] אב"ד מאהליב, בפירושו לגר"א על ספר יצירה]. וב"תוספת מעשה רב" [שנרפס בספר "בית יעקב", ירושלים, שנת תרמ"ד, כדף כ"ב] כותב: "ואמר הגאון מהר"ח [ולוין] הנ"ל שכן דרך הארז"ל לפרש הזוה"ק ע"פ חריפות, ודרך הגר"א לפרש הזוה"ק ע"פ פשט".

מהר"י מאלצאן כותב בהקדמתו ל"דרך השם" [ירושלים, תרע"ד] "שמעתי שכאשר השיג הגר"א ז"ל כתבי הרמח"ל על האדרא רבה התלבש בבגדי יום טוב לכבודו ושמתו... וכן שמעתי מגדולים כי בפעם הראשונה שיצא ספר "מסילת ישרים" לאור אמר הגר"א ז"ל כי הופיע אור

חדש על פני חבל, ואמר אילו היה הרמח"ל ז"ל בחיים, היה הולך ברגליו לקבל פניו. ולגודל חביבות הספר נתן בעדו דינר זהב, שהיה נחשב סך רב בימים ההם. וכן שמעתי שהיה רגיל לחזור עליו הרבה". ("הגאון החסיד", דף קכב, ושם מביא שהרבה מכתבי יד רמח"ל עצמו בסתרי תורה הגיעו בהשגחת הכורא לביתו של הגר"א, ע"י ר' יקותיאל גורדון שהיה תלמיד רמח"ל ואיש וילנא). ובהקדמה לספר "עיונים" שכתב הרב יחזקאל סרנא [ראש ישיבת חברון] לספר "מסילת ישרים", הוא מכוא מסורת בשם הגר"א שער פרק י"א של הספר אין שם מלה מיותרת. משם ואילך, יש רק פה ושם מיותרת.

תלמיד הגר"א הגר"ח ולוין מייעץ בלימוד קבלה ללמוד ספר "שערי אורה" וספר "פרדס רמונים" עם פי' פלח הרמון של רמ"ע מפאנו (כתר ראש, קטע ס') וראיה מכן לשיטת "המרחיבים".

ג. כאשר ישנם שינויים בין הוראות ע"פ הקבלה למה שהורו הפוסקים ע"פ נגלה, למי לשמוע?

מצאנו ראינו כי גם ב"כף החיים" וגם ב"בן איש חי" סומכים ופוסקים על פי דברי אריז"ל ולא לפי הכתוב בשו"ע ופוסקים. הנהגה זו מכוססת על דברי חיד"א (ברכי יוסף, או"ח מז' ס"ק יא) שכתב שאם מהר"י קארו היה רואה דברי אריז"ל, הוא לא היה כותב מה שכתב, אלא שהיה מבטל דעתו לפני האריז"ל. אבל אמנם לא כן סבור הגר"א. הנה בדיני אורך בגד הציצית, ע"פ הסוד דיו להגיע עד חוזה [דז"א] וכן כתב כף החיים (מז, סוס"ק ב'). אבל הגר"ח ולוין (כתר ראש, ס"ק ד') קובע שהבגד יגיע עד לברכים, כדי שגדול לא יתבייש ללכת מכוסה בו בשוק, שיהא "כסות" ולא מטפחת. כן בענין "לחם משנה" של סעודות שבת, נהוג ע"פ אריז"ל י"ב חלות בכל סעודה (כף החיים רסב ס"ק ב'). אבל הגר"א (תקו"ז מז, דף 188) מתאם בין הנגלה והנסתר, ב' באתגליא וב' באתכסיא, ובמשך כל ג' סעודות שבת יש בסך הכל י"ב חלות. והכל מכוסס על דברי "כתר ראש" [בסופו, מאמרים, קטע מז: "אמר רבנו בשם רבו הגר"א שהזוה"ק אינו מחולק בשום מקום עם הגמרא. אכן שהעולם אינם מבינים את הפשט או בגמרא או בזהר". כלומר, ע"פ הגר"א אסור לשנות דין מהגמרא בגלל זהר, כי דרגתו רק כמו אחד מהמדרשים.

ראוי לפרסם כי הרב שריה דבליצקי אסף בספרו "זה השולחן" ח"ג ששים ושבעה ניגודים שיש בין הוראות הגר"א להוראות האריז"ל, ועוד שלושים וארבעה נקודות בו הם זהים ול"ז (עמ' לה - נז).

ד. על שינוי נוסח התפילות

ידוע שהאריז"ל ביאר הסודות לכמה וכמה תפילות, והם רובם ככולם לפי מנהג עדות המזרח. הרבה מן האשכנזים היום "עברו" להתפלל כמקצת ממנהגי האריז"ל. זהו במיוחד לאור דברי חיד"א (עבודת הקודש, קשר גדול, יב ס"ק ט') שנוסח האריז"ל הוא שער הכולל, שם תפילותיהם של כל העדות ישראל יעלו לשער השמים. אמנם, בכל זאת הגר"א לא שינה מאומה מן מנהגי אשכנז. ועיין שו"ת חתם סופר (או"ח, ט"ו) שהאריז"ל גילה סודות של נוסח ספרד, אבל אילו היה לאשכנזים אדם כמותו היה יכול להסביר לנו סודות נוסח אשכנז, כי גם הם משמעון הפקולי, מאנשי כנסת הגדולה, בדברי הרא"ש. ע"כ. והגר"א ידע סודם.

כאן מקום להעיר כי לא נחה דעתו של הגר"א מהמוסיפים תחינות ובקשות לנוסח הקבוע של התפילה. מובא במעשה רב (סט) שבספירת העומר לא היה מוסיף שום פסוקים [ודלא כאריז"ל] וכן (קסא) שבקידוש לבנה לא היה מוסיף פסוקים. דומני ששורש דבר זה הוא בשו"ת

רמב"ם (מהר' בלאו, דף 491) שאין להוסיף על התפילות, ומתחשבים בחלש ובזקן שלא יתעכב אפילו דקה, מחמת טורח ציבור.

ה. על לימוד גימטריאות

יש בתורה ארבעה חלקי פרד"ם [=פשט, רמז, דרוש, סוד]. החלק ששמו "רמז" כולל בקרבו נוטריקון [ראשי תיבות] וגימטריאות, חילופי אותיות, מספר האותיות, מספר פעמים שתבה מסוימת מופיעה, ואפילו דילוג בין האותיות של מלים שונות [כמ"ש רבנו בחיי, בתחילת בראשית]. היות שכמעט בכל הישיבות לא עוסקים בכך [ויש המתרחקים לכך בולזול, כאילו ח"ו סתם "דרשנות"] יש לבאר ענינו במקצת.

הגר"א לימד אותנו "ליכא מידי דלא רמזי באורייתא" (אדרת אליהו, בראשית). והענין הוא "אסתכל באורייתא וברא עלמא" (ב"ר א'). כיון שכל הנמצא בעולם נעשה ונברא אך ורק ע"י הקב"ה, ואך ורק ע"י כלי אומנותו שהוא התורה, ודאי כי כל דבר נרמז בתורה. וכך לשון הגר"א: "והכלל כי כל מה שהיה והיה עד עולם, הכל כלול בתורה מבראשית ועד "לעיני כל ישראל" [סוף ספר דברים]. ולא הכללים בלבד אלא אפילו פרטיו של כל מין ומין, ושל כל אדם בפרט, וכל מה שאירע לו מיום הוולדו עד סופו, וכל גלגוליו וכל פרטיו ופרטי פרטיו. וכן של כל מין בהמה וחיה וכל בעל חי, וכל עשב וצומח ודומם וכל פרטיהם ופרטי פרטיהם בכל מין ומין ואישי המינים עד לעולם, ומה שיארע להם ושרשם. וכן כל מ"ש באבות ומשה וישראל כולם הן בכל דור ודור, שכולם מתגלגלים ניצוצותיהם בכל דור ודור כידוע. וכן כל מעשיהם מאדם הראשון עד סוף התורה, הוא בכל דור, כידוע למבין. וכן הוא בכל אדם ואדם לבד, כמו שהתחיל לבאר במדרש הנעלם ברמז. וכל זה נכלל בפרשת בראשית עד נח כמ"ש כאן בספרא דצניעותא. וכללו נכלל בפרשת בראשית עד "ברא אלהים לעשות" כנ"ל. וכלל כללי הכללים בפסוק ראשון בו' תיבות ז' אלפי שנה כמ"ש בפ"א... " [ביאור לספרא דצניעותא, פרק חמישי, וע"ע בביאורו לתיקון"ז סוף י"ח ד"ה כללא, בגדפס דף 69]

הגדיל הגר"א באומרו כי כל אדם ואדם חייב למצוא את תפקידו בחיים ע"י שיעיין בגימטריא של שמו. כמו שכתוב בתיקונים מזהר חדש (מהר' גר"א, דף 10): "אתמר דמאן דלא ידע בגימטריאות וחשבונות דיליה, עתיד לנחתא לשאול" וכתב שם הגר"א: "וכל א' מישראל יש לו שרש למעלה באותן החשבונות בשמו, וזה ששואלין את הרשע מה שמו (מובא בספר "קיצור של"ה") עכ"ל. הרחיב על כך תלמידו הרב הלל (קול התור, פרק ג', קטעים ט - י) ונתן שם הדרכה כיצד לחפש את הגימטריא, במיוחד לפי קנ"ו תכונות המבוארות שם בפ"ב וקבע שהשם שההורים נותנים לוולד הנולד להם, אינו במקרה אלא מסודר מראש ע"י הקב"ה. [כ"כ גם בן איש חי בספרו בן יהודע על יומא לח: ועל תענית יא, וזה המפורש בברכות ז: שם שמות בארץ, ובברכות לט: מאי שמך, שלמן, וכן בגיטין ז. רב חסדא, חסדא את, וכן ביומא פג: רב מאיר בחן בשם].

מי שלמד ספר הגר"א "אדרת אליהו" [במיוחד עם פירוש רי"א חבר] וכן ביאורו לתקון"ז רואה כמה הגר"א התבסס על הגימטריאות ור"ת. "תורתו של משה הוא ברמז של הגדות, שעליה נתחנן משה שלא להקבר בחו"ל בהאי צולמא דלאו הגונה ליה... ונקבר שם בהגדות, לא ידע אינש ממנו עד שהוא יגלה" (שם, דף 201) כלומר, שם עיקר פנימיות הדברים, אבל בגלל שההגדות

מוזרות, אין בני אדם עוסקים בהן וממילא תורתו נעלמת. וכן כתב הגר"א גם על לימוד מקרא, שבתקופת גלותנו: "אורייתא אתחזרת לון נסיון לאינון דמשתדלין, ויהויין בעאקו סגי כגוונא דמצריים דאתמר ביה "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו" ודא אורייתא דבכתב! וכל הבת תחיון [=בזה כן יתעסקו הדורות] דא אורייתא דבעל פה" (תקו"ז דף 121 ובתקו"ח דף 15 עיי"ש בביאורו).

ב"קול התור" [פ"ב תכונה ג'] מביא: "חכמת סופרים תסרח" (סנהדרין צה). רבנו מבאר כי זה מכון לחכמת רמזים וגימטריאות. . . וכנודע סבל רבות מזלולים בענין זה". ובתקו"ז (דף 158) כותב הגר"א שהחשבוניות הם הפרפראות [כלומר מטעמים המעוררים את יכולת העיכול] של החכמה העליונה, "הגימטריאות וחכמה הם מים שאין להם סוף" [כלומר, הגימטריאות הן ללא שום הגבלה].

חשבון של חמשים פעם שמוזכר יציאת מצרים, מביא הגר"א (תקו"ז דף 168) וכך היה מונה וסופר, כדרכם של חז"ל, "למה נקראו הראשונים "סופרים"? שהיו סופרים כל האותיות שבתורה" (קידושין ל). ועיין שם הגהות רש"ש [רבי שמואל שטראשון שהוא עצמו טרח לספור התיבות בתהלים. ומה שאנו מתחננים כל יום בתפילת עמידה "על הצדיקים ועל החסידים... ועל פליטת סופריהם" כתב בפירוש "עץ יוסף" [אוצר התפילות]: "פירושו הסופרים אותיות בתורה ותיבות ופסוקים". עליהם אנו וכל בית ישראל אומרים "מי שברך" ג' פעמים בכל יום. חבל מאד שמקצוע חשוב זה [שבעל הטורים ואחרים מסרו זמן רב על כך בכוחות נפש כה עצומים] הוא כל כך מוזנח בזמן הזה. ותייבים להחזיר עטרה ליושנה, בעז"ה.

ואמנם החיד"א סבור "ודבר פשוט שאין לאבד הזמן ולטרוח בגימטריאות, רק אם יבוא בנקל בעת מן העתים הנה מה טוב" ["שם הגדולים", מערכת ספרים, אות ג' קונטרס אחרון ס"ק 2 גימטריאות]. אבל מצאנו ראינו מאז בעל הטורים בזמנו ועד דברים הנפלאים של הרב יעקב ישראל קנייבסקי ["סטייפלר"] ב"ברכת פריץ", טרחו ועסקו בכך הרבה גדולי עולם. (עיין ספרי "אור התורה", שנת תשמ"ג, בהקדמה).

נסיים במאמר נפלא של הגר"א, בשירת האזינו כתוב "עם נבל ולא חכם" (דברים לב, ו) תרגם אונקלוס: "עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו". ומקשה ר' יעקב, בנו של ר' אברהם, בנו של הגר"א (בהקדמתו לשו"ע או"ח, שנדפס בכל שו"ע) "והיה כל הבא אל הפסוק הזה ישתומם מה ראה לפרש "נבל" "דקבילו אורייתא", וכי מקבל התורה נקרא "נבל" ח"ו? עד שבא הגאון [הגר"א] וגילה את עינינו, מדרש מפורש (ב"ר י"ז) "נובלות חכמה של מעלה, תורה" עכ"ל. כלומר, מלשון "תאנה נובלת עליה" (ישעיה א, ל). פרשו "יפה תואר" ו"עץ יוסף" "כי התורה שלמטה נאצלת מהחכמה של מעלה" (ע"ע רבנו בחיי, תחילת הקדמתו לפ' בראשית). החכמה האמתית היא חכמת סתרי תורה. לנו בעוה"ז יש רק צל מן התורה דלעילא, כמו שכתב אריז"ל בתחילת ספרו "לקוטי תורה" (ונרמז בזהר נ/פא). גבין דברי תוכחת האזינו, שיש חכמים בינוניים המסתפקים במועט, בנובלת, "ולא חכימו" לא מחפשים את התוכיות. ולכן כאן "נבל" תרתי משמע.